

KOMMENTARER: TRYGVE SÖDERLING

Vit-tvätt

Sanningen var för svår att uthärda. Det officiella Finland valde att nöja sig med en halv.

En halvsanning präglade första halvan av det sekel som nu gått sedan inbördeskriget 1918.

Noggrant bokfördes varje offer för ”röd” terror: varje ”vit” som mördats, mer eller mindre godtyckligt, av mer eller mindre organiserade ”röda”. Alla offer namngavs, sörjdes och hyllades, med minnesmärken och hjältegravar. De skyldiga, de ”röda barbarerna”, straffades i mån av möjlighet.

Det som kriget hade visat, men som inte fick sägas ut, var att de ”vita” inte skilde sig från de ”röda” vad barbari, terror och krigsbrott beträffar.

Det var den baksida av segern som inte nådde till domstolar, statyer eller skolböcker.

De vita brotten lämnades outhärdade, de anhörigas frågor fick inga svar. Det ämnet var för pinsamt och uppsplitande.

Av socialdemokratiska föreningar genomfördes en del lokal *body counting*. Men för en större allmänhet klarade inte helhetsbilden förrän efter andra världskriget. En ny generation historiker och

författare närmade sig nu ämnet utan mellankrigstidens skygglappar på höger eller vänster öga.

Väinö Linnas insats blev en vattendelare: på ett unikt sätt stod här litteraturen i första linjen för en sannare bild av 1918. Samtidigt var Linna en del av en bredare rörelse, också akademiska forskare vände på stenar som dittills varit ett nationellt tabu.

2002 började slutligen projektet *Krigsdöda i Finland 1914–1922* publicera en officiell databas över de omkomna 1918. Namnet på varje enskilt offer för våldet, i den mån det alls finns någon uppgift, kan nu sökas på Riksarkivets sidor.

Den kategori som sticker ut bland siffrorna, den överlägset största, är ”död i fångläger”. Det är anmärkningsvärt att en tredjedel av alla som dog

Krigsdöda 1918 specificerade enligt dödsätt och ideologi

<i>Dödsätt</i>	<i>Röda</i>	<i>Vita</i>	<i>Övriga</i>	<i>Totalt</i>
Stupad	5 199	3 414	790	9 403
Avrättad, skjuten, mördad	7 370	1 424	926	9 720
Död i fångläger	11 652	4	1 790	13 446
Död efter frigivning från fångläger	607	–	6	613
Försvunnen	1 767	46	380	2 193
Övriga dödsätt	443	291	531	1 265
<i>Totalt</i>	27 038	5 179	4 423	36 640

Källa: Riksarkivets databas över krigsdöda 1914–22, <http://vesta.narc.fi>

under inbördeskriget gjorde det *efter* striderna, i det "vita" Finlands Gulag-arkipelag. Det största enskilda krigsbrottet skedde i "fredstid".

Tanken var att 80 000 infångade "röda" – män, kvinnor, barn – här skulle rannsakas på lagligt sätt. På pappret ett framsteg jämfört med de uppenbart olagliga avrättningarna av kapitulerade, och med godtycket i ståndrätterna där improviserade bödlar som Erik Grotenfelt regerade (se s.109).

Minst sjutusen "röda" fångar hade arkebuserats direkt på fältet eller efter en snabb "rättegång", bakom lyckta dörrar, med hemliga vittnen. Dokumentation av vem som dömt vem, och varför, saknas.

Medan röda ledare och andra brottsmisstänkta straffades, ibland på lösa grunder, innebar president Svinhufvuds amnesti 7 december att alla "vita" som eventuellt gjort sig skyldiga till olaglig terror frikändes.

Ändamålet ansågs ha helgat medlen.

Tanken var alltså att fånglägren skulle göra slut på godtycket, återinföra något som kunde likna nordisk rättspraxis. I praktiken skapades här i stället ett administrativt helvete: ett ännu mera godtyckligt, och mångdubbelt mera dödligt hämndmaskineri.

En väldig finsk rulett på liv och död, i form av en förutsebar humanitär katastrof.

Fångarna sattes att svälta medan de kafkamässigt inväntade sin dom. Under *processens* gång avled mellan var sjätte och sjunde fånge av hunger och sjukdomar, utan juridisk inblandning.

När den formella rättvisan(?) till slut var färdig med sitt, hade 13 442 dött medan 555 av de överlevande dömts till döden. Av dödsdomarna verkställdes 113, inklusive den mot kantorn och journalisten Gunnar Mörn (se s.114 i detta nummer).

De "lagligt" arkebuserade var under två promille av dem som överlevde själva lägervistelsen.

Om man teoretiskt antar att det bland de över trettontusen lägerfångar som hann dö av svält och epidemier innan de fått sin dom, fanns en lika stor proportion av svåra brottslingar som enligt segrarnas dåvarande kriterier hade "förtjänat" dödsstraff – kommer man till en siffra på nitton personer.

Nitton av trettontusen som alltså förekom sin arkebusering genom att dö själva.

I borgerlig press meddelades att uppgifter om eventuella problem i lägren var *fake news*:

Det är icke sant att fångarna dö af svält. Deras kost är knapp, beroende på livsmedelsbristen öfver hufvud. Man kan ej fordra att fångna brottslingar skola underhållas rikligen, då hela folket har att kämpa med brist, en brist, hvilken skärpts just genom upproret. (*Hufvudstadsbladet* 28.5.1918)

De alarmerande uppgifter som förekommit angående fånglägren är således överflödiga, ty åtminstone på Sveaborg är förhållandena i detta nu alltigenom perfekta. (*Uusi Suometar* 8.6.1918, övers. Mårten Westö)

På samma sätt upprätthölls fiktionen att kriget enbart varit en följd av den importerade bolsjevikiska "smittan" som drabbat folkets "sämsta element". Klassklyftor och orättvisor i det egna landet slätades över: några inhemska skäl till revolution kunde ju inte finnas.

"Återinförande af en lif och egendom tryggande ordning utgör grundvillkoret för öfvergången till samhällsfred" hade landshövdingen i Nyland, Bruno Jalander, kungjort i *Hufvudstadsbladet* efter tyskarnas seger 13.4.1918.

Till nordisk rättspraxis hör varken kollektiv bestraffning eller straff utan dom, i form av slumpmässigt dödsvållande. Ändå verkar man i det borgerliga lägret allmänt ha ansett att alla, skyldiga som oskyldiga, som hade begått misstaget att hamna i lägren bara hade sig själva att skylla om de råkade avlida.

I den finländska strafflagen finns begreppen "dödsvållande", "utsättande" (*heitteillepano*) och "försummande av räddningsåtgärd" (nuvarande kap. 21, § 8–11, 13–15). Ändå ställdes ingen till ansvar för de 13 442 passivt-aggressivt avlivade i lägren, trots att deras död helt uppenbart hade vållats genom vanvård och byråkratisk galenskap.

Begreppet "slaktarna" ingick tidigt i den "röda" sidans hatretorik om motparten. I synnerhet under krigets slutskede, och genom lägren, gjorde den "vita" sidan tyvärr skäl för sitt öknamn.

Återstod vit-tvätten.

14.5.2018